

**Ian Shapiro, *Democracy's Place (Τόπος Δημοκρατίας)*,
Cornell University Press, 1996, σελ. 269**

Ο Ian Shapiro, καθηγητής πολιτικής επιστήμης στο Πανεπιστήμιο του Yale, είναι ένας από τους πιο γνωστούς σύγχρονους αμερικανούς κοινωνικούς επιστήμονες στον κλάδο της πολιτικής θεωρίας. Θα μπορούσε να θεωρηθεί αρκετά ριζοσπαστικός στη σκέψη του, αν λάβουμε υπόψη μας ότι *αμφισβητεί* την κυρίαρχη σήμερα θεωρητική τάση στο χώρο της αμερικανικής πολιτικής επιστήμης ή ακόμη και κοινωνιολογίας, που είναι, όπως είναι γνωστό, εκείνη της λεγόμενης *ορθολογικής επιλογής* (rational choice theory).

Και αυτή η αμφισβήτηση, αν αναλυθεί σε βάθος, σημαίνει μια συνολικότερη απορία και αμφιβολία γύρω από την ορθότητα της εμμονής ενός μεγάλου μέρους των αμερικανών επιστημόνων στη θετικιστική και εμπειρική σχολή, κάτω από την επιρροή ενός αρκετά παλαιού για τις Η.Π.Α. πνεύματος επιστημονισμού. Ο Shapiro κάνει θεωρία, διατηρώντας πάντα επαφή με συγκεκριμένες πολιτικές και κοινωνικές πραγματικότητες, αλλά δεν πέφτει στην *παγίδα του λεγόμενου αμερικανικού νατουραλισμού* (να δεσμεύσαι, δηλαδή, ακόμη και στο χώρο των κοινωνικών επιστημών αποκλειστικά με τις μεθόδους και τα κριτήρια εγκυρότητας των φυσικών επιστημών).

Στο βιβλίο του *Democracy's Place*, που αποτελεί ένα σύνολο επιμέρους δοκιμίων, αναπτύσσει έναν πλούσιο θεωρητικό προ-

βληματισμό γύρω από την αναγκαιότητα της δημοκρατίας, παρ' όλα τα εγγενή προβλήματα και τις αναπόφευκτες αδυναμίες που παρουσιάζει. Αξιοποιεί τις πλούσιες γνώσεις του γύρω από την περίπτωση της Νοτιοαφρικανικής Ένωσης, ως επιστήμονας και ως άνθρωπος που έζησε για πολλά χρόνια εκεί, και της εξαιρετικά ενδιαφέροντας περιπέτειας της μετάβασής της από ένα αντιδημοκρατικό και ρατσιστικό καθεστώς apartheid σε ένα καθεστώς φυλετικής ισότητας, όπου τελικά με δημοκρατικές διαδικασίες εκλέγεται πρόεδρος το σύμβολο του αγώνα των μαύρων Ν. Μαντέλα, και τις συνδυάζει με άλλες κριτικές του παρατηρήσεις, σκέψεις και αναλύσεις γύρω από την ποιότητα της δημοκρατίας στις Η.Π.Α., σε άλλες δυτικές χώρες και στις χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ.

Ο Shapiro προσεγγίζει αντικειμενικά τόσο τις επιτυχίες των δημοκρατικών πολιτευμάτων τα τελευταία χρόνια, όσο και τα προβλήματα, τα εμπόδια και τις αδυναμίες τους, όπως εμφανίζονται σε κοινωνικό, πολιτισμικό και οικονομικό επίπεδο. Η κατάρρευση των κομμουνιστικών δικτατοριών του σοβιετικού μπλοκ, η μείωση του πολιτικού ανταρτισμού στη Λατινική Αμερική, η νίκη της δημοκρατίας και η καταδίκη του apartheid στη Νοτιοαφρικανική Ένωση αποτελούν, κατά τη γνώμη του, αναμφισβήτητους σταθμούς προόδου. Ωστόσο, παράλ-

ληλα επισημαίνεται η αστάθεια και η ευθραυστότητα πολλών νεόκοπων δημοκρατικών καθεστώτων, όπου εξτρεμιστικά κοινωνικά κινήματα —εθνικιστικού, θρησκευτικού ή άλλου τύπου— δυναμιτίζουν τα θεμέλιά τους. Τα οικονομικά προβλήματα, ιδιαίτερα σε μεταβατικά καθεστώτα, όπως, π.χ., είναι εκείνα των ανατολικών χωρών, το οργανωμένο έγκλημα, γενικότερες καταστάσεις ανομίας και η έλλειψη πολλές φορές της απαιτούμενης πολιτικής κουλτούρας, αποτελούν σοβαρούς κινδύνους της σταθερότητας και της θεσμικής αντοχής των δημοκρατικών πολιτευμάτων.

Είναι φανερό ότι για το σύγχρονο αμερικανό θεωρητικό της πολιτικής επιστήμης η πολιτική δημοκρατία δεν εγκαθίσταται, σταθεροποιείται και αναπαράγεται σ' ένα χώρο κοινωνικά και πολιτισμικά κενό. Προσδιορίζεται και ασφαλίζεται κάτω πάντα από ορισμένους κοινωνικοοικονομικούς και πολιτισμικούς όρους (σχετική οικονομική ευμάρεια, κοινωνική κανονιστική σταθερότητα, σχετική εναρμόνιση ατόμου και κοινωνικού συνόλου, πολιτική κουλτούρα κ.ά.). Η ανυπαρξία αυτών των όρων ή η ανεπαρκής παρουσία τους αποτελεί αξεπέραστο κίνδυνο ανατροπής των δημοκρατικών πολιτικών δομών, όσο κι αν προσωρινά φαίνεται να έχουν κερδίσει.

Επιπλέον δεν αντιμετωπίζεται, ακόμη και σε περιπτώσεις που είναι ασφαλισμένη, ως μια ιδανική κατάσταση.

Αντίθετα, είναι πάντα ευπρόσδεκτες κριτικές αναλυτικές παρατηρήσεις με μεταρρυθμιστικές προτάσεις, ακριβώς γιατί πολλά «κακώς κείμενα» μπορούν να επισημανθούν, συμπεριλαμβανομένης κυρίως της διαπίστωσης ότι αφανείς διεφθαρμένες μειονότητες μπορούν να ελέγχουν κοινωνικοπολιτικούς μηχανισμούς προς ίδιον όφελος. Τα δημοκρατικά ιδανικά που κυρίως

ενδιαφέρουν τον αμερικανό καθηγητή δεν είναι εκείνα που μπορούν να τοποθετηθούν σ' ένα πολιτικό χώρο καθαρά εξιδανικευμένο, αλλά μάλλον σ' ένα επίπεδο πραγματολογικό. Τον ενδιαφέρει η δημοκρατική πολιτική θεωρία και βρίσκεται πάντα σε διάλογο με τη ζωντανή πολιτική πραγματικότητα, με τις ιδιομορφίες της, τους περιορισμούς της και τον αποκλεισμό της θεσμοποιημένης δέσμευσης με την αναζήτηση ενός δημοκρατικού ειδυλλιακού τοπίου (αναζήτηση των δημοκρατικών ιδανικών στην περιοχή, όπως λέγει, όχι του «first» αλλά του «second best»).

Παρ' όλες τις επιτυχίες των δημοκρατικών αγώνων τα τελευταία χρόνια σε ορισμένες χώρες, σε ακαδημαϊκό επίπεδο, η ιδέα της δημοκρατίας καθατή δεν είναι κάτι αναμφισβήτητο. Ο Shapiro συγκεντρώνει τα επιχειρήματα εναντίον της σε δύο κατηγορίες. Στην πρώτη κυριαρχεί η επιρροή της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής, ενώ στην δεύτερη η επιρροή των απόψεων του John Rawls περί δικαιοσύνης ή της θεωρητικής εκείνης προβληματικής που αναπτύχθηκε ως απάντηση και αντίδραση στις παραπάνω απόψεις.

Οι υποστηρικτές του πνεύματος της ορθολογικής επιλογής φρονούν ότι η αρχή της πλειοψηφίας στις πολιτικές διαδικασίες δεν είναι επαρκής για να εκφράσει τη δυναμική της όσμωσης επιμέρους ατομικών επιλογών και προτιμήσεων, όπως γίνεται στις οικονομίες της αγοράς. Αυτή η αρχή, κατά τη γνώμη τους, είναι στο βάθος επιφανειακή και μηχανιστική και δεν αντιστοιχεί στη ρουσωϊκή γενική βούληση της κοινωνίας, που κατά κάποιον τρόπο έχει κάτι το εξιδανικευμένο. Επίσης φρονούν ότι, επειδή η αρχή της πλειοψηφίας δεν μπορεί να αποτελέσει αποτελεσματική ασπίδα ενάντια σε «άνωθεν» χειραγωγήσεις που απομονώ-

νουν και καταπιέζουν μειονότητες ή γενικότερα τις «μειοψηφούσες» απόψεις, η ασφαλής εγγύηση είναι η ανάπτυξη αποτελεσματικών θεσμών ελέγχου, όπως, π.χ., τα δικαστήρια. Τέλος, νομίζουν ότι οι δημοκρατικές διαδικασίες ουσιαστικά υπονομεύουν μια ισορροπημένη κοινωνική σταθερότητα, που εξασφαλίζει την ορθότητα επειδή είναι στηριγμένη σ' έναν ορθολογικό μηχανισμό αποφάσεων.

Η αμφισβήτηση των παραπάνω επιχειρημάτων γίνεται κατά τρόπο διαλεκτικό αλλά και ρεαλιστικό. Καταρχήν προβάλλεται ένα σημείο αναφοράς, που δεν είναι μια ιδανική διαδικασία συλλογικών αποφάσεων, ούτε ένα ρουσωϊκό σχήμα συλλογικής βούλησης. Γίνεται δεκτό απλώς ότι οι οποιοσδήποτε ατομικές αλληλεπιδράσεις έχουν τελικά ένα συλλογικό πλαίσιο αναφοράς, με αποτέλεσμα το ατομικό-ιδιωτικό να μην μπορεί με κανέναν τρόπο να διαχωριστεί από τη λεγόμενη συλλογική πράξη ή διαδικασία. Δεν μπορεί εύκολα ν' αναζητηθεί η ορθότητα μιας απόφασης που ξεκινά και στηρίζεται αποκλειστικά σε μια «ιδανική» ατομική πράξη, κατά κάποιον τρόπο, απομονωμένη από τις συλλογικές διαδικασίες. Τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της αρχής της πλειοψηφίας πρέπει να αναζητηθούν σε επίπεδο τρεχόντων κανόνων και μηχανισμών αποφάσεων, όπως στην πραγματικότητα διαμορφώνονται κι όχι όπως θα έπρεπε να είναι. Ύστερα, οι θεσμοί ελέγχου πολλές φορές, ως συλλογικά όργανα, στηρίζονται πάλι στην αρχή της πλειοψηφίας, ενώ το ενδιαφέρον για την προστασία της «μειοψηφούσας» άποψης ιστορικά έχει πολύ διαφορετικές εκδοχές. Η παραπάνω αρχή κάποτε ή ακόμη και τώρα σε ορισμένες χώρες είναι η απαραίτητη θεσμική προστασία ενάντια σε καταπιεστικές και άδικες —αριστοκρατικές, ολιγαρχικές κ.λπ.— μειονότητες. Τέλος, δεν

υπάρχουν ορθολογικά τέλειοι μηχανισμοί αποφάσεων, ώστε να δικαιούνται να επικαλεστούν την ανάγκη μιας σταθερότητας που θα ικανοποιεί τους πάντες. Ίσα-ίσα, η δυνατότητα ανατροπής ενός «status quo» από μια ανερχόμενη δύναμη, που καταφέρνει κάποια στιγμή να γίνει πλειοψηφία, είναι εγγύηση ενάντια σε απολιθωμένες και άδικες δομές κοινωνικής δύναμης.

Οι υποστηρικτές πάλι των επιχειρημάτων της δικαιοσύνης τείνουν να αποδεχτούν ότι υπάρχει ένα ύστατο σημείο αναφοράς απ' όπου, ανεξάρτητα από δημοκρατικές διαδικασίες, μπορεί κανείς να ρυθμίζει δίκαια τις κοινωνικές σχέσεις, με βάση κάποιες θεωρητικές συλλογιστικές που διαμορφώνονται ορθολογικά αλλά και ανιστορικά. Το ζήτημα των δικαιωμάτων συνδυάζεται με το φυσικό δίκαιο, ενώ ειδικότερα στον αγγλοσαξωνικό χώρο δεσπάζει η παράδοση του John Lock με τις ποικίλες νεότερες εκδοχές της. Τελικά, η έννοια της δημοκρατικής διαδικασίας δεν μπορεί, κατ' αυτούς, να σταθεί αν δεν είναι εξαρτημένη από κάποιες ιδέες περί δικαιοσύνης.

Το σημαντικό σημείο όλης της θεωρητικής προβληματικής του Shapiro είναι ότι, ενώ επιχειρηματολογεί ενάντια σε όσους προσπαθούν να πλήξουν το δημοκρατικό ιδεώδες με τα επιχειρήματα των δύο παραπάνω κατηγοριών, δεν παύει να εμπλουτίζει αυτή την προβληματική με τη συζήτηση που προκαλείται ανάμεσα σ' αυτόν και τους υποστηρικτές των παραπάνω επιχειρημάτων. Η σχέση της δημοκρατίας με το πνεύμα της ορθολογικής επιλογής και την ιδέα της δικαιοσύνης υπάρχει, πρέπει να υπάρχει, αλλά έχει ανάγκη από ακριβέστερο προσδιορισμό. Έτσι, ο καθηγητής του Yale αποδεικνύεται κατ' εξοχήν διαλεκτικός διανοητής, διανοητής με ισορροπημένη, ανοιχτή και πραγματικά δημοκρατική σκέ-

ψη. Ο αντίπαλος των δικών του επιχειρημάτων δεν απορρίπτεται ολοκληρωτικά, αλλά καλείται διαρκώς σε διάλογο για να βοηθήσει τελικά τον εμπλουτισμό αλλά και τη συμπλήρωση των δικών του απόψεων και προτάσεων.

Είναι φανερό ότι στην καρδιά της θεωρητικής του προβληματικής γύρω από τη δημοκρατία υπάρχει η αναζήτηση —γιατί όχι και η αγωνία— του *πώς αυτό το πολίτευμα θα συζευχθεί αποτελεσματικά με αρχές και δομές κοινωνικής δικαιοσύνης*. Ξεκάθαρα αρνείται τη θέση του Joseph A. Schumpeter ότι η δημοκρατία μπορεί να υπάρχει ανεξάρτητα από καθεστώς κοινωνικής δικαιοσύνης, τουλάχιστον σε ορισμένες χώρες με βεβαρημένο παρελθόν κοινωνικών ανισοτήτων, ρατσισμού κ.λπ., όπως, π.χ., η Νοτιοαφρικανική Ένωση.

Από την άλλη, όμως, υποστηρίζει ότι η σύζευξη πρέπει να πραγματοποιείται αβίαστα, όχι καταναγκαστικά, με εντολές και επιβολές διευθυντηρίων που λειτουργούν «από τα πάνω», αν και βέβαια δεν αποκλείει σε συγκεκριμένες περιπτώσεις κοινωνιών, οι οποίες δεν έχουν παράδοση θεσμικής δημοκρατικής τάξης, τα αρχικά βήματα να μην χαρακτηρίζονται από δημοκρατική μεθοδολογία (και πάλι ρεαλιστής σ' αυτό το σημείο).

Η *δημοκρατική δικαιοσύνη* πρέπει να είναι ο τελικός σκοπός. Με βασικές θεσμικές προϋποθέσεις τη *συλλογική αυτο-κυβέρνηση* (collective self-government) —αποκλεισμό, δηλαδή, της επιβολής αξιών και αρχών «από τα πάνω», στο όνομα μιας ευρύτερης θεωρίας ή ενός «κοινού καλού»— και τη δυνατότητα *αποτελεσματικής αντιπολίτευσης* απέναντι στην κυρίαρχη πλειοψηφία, η παραπάνω σύζευξη πρέπει να αναζητείται ρεαλιστικά έξω από κάθε *δογματική εμμονή σε δήθεν αναγκαστικές ιστορικές προδιαγραφές* (blueprints). Στο σημείο αυτό το πνεύμα του John Dewey πλαισιώνει ακόμη ευρύτερα το εγχείρημα: Κάθε πολιτική φιλοσοφία που εμπνέεται από το δημοκρατικό ιδεώδες δεν μπορεί παρά να θεάται τον *ανθρώπινο κόσμο ως κόσμο αβεβαιότητας, απρόβλεπτων συγκυριών και ατελών διαμορφώσεων*.

Δεν υπάρχουν προκαθορισμοί και αδήριτες δεσμεύσεις μαζί τους. Μέσα σε συγκεκριμένο κάθε φορά ιστορικοκοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο, υπάρχει πάντα η δυνατότητα ενός αγώνα ενάντια στις κοινωνικές αδικίες. Κι είναι ένας αγώνας-πρόκληση, που πρέπει να εμπνέεται από αρχές δημοκρατικές.

Φίλιππος Νικολόπουλος